

Діалогічна педагогіка

Пауло Фрейре:

філософія звільнення через освіту

Анотація. У статті аналізуються ключові ідеї діалогічної педагогіки Пауло Фрейре, зокрема критика банківської моделі освіти, принцип свободи, гуманізація навчального процесу та методика проблемного навчання. Автор наголошує на важливості діалогу як інструменту формування критичної свідомості та соціальної трансформації. Особлива увага приділяється адаптації ідей Фрейре до українського контексту, зокрема у постконфліктний період. Розглянуто можливості використання концепції Фрейре для формування освітньої політики, що сприяє розвитку демократичного суспільства та забезпечує рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: Пауло Фрейре, діалогічна педагогіка, критична свідомість, освіта як практика свободи, проблемне навчання, гуманізація освіти, інтерсуб'єктивність, соціальні трансформації.

Title: "The Dialogic Pedagogy of Paulo Freire: A Philosophy of Liberation Through Education".

Annotation. The article analyzes the key ideas of Paulo Freire's dialogical pedagogy, including his critique of the banking model of education, the principle of freedom, the humanization of the learning process, and the methodology of problem-based learning. The author emphasizes the importance of dialogue as a tool for fostering critical consciousness and driving social transformation. Special attention is given to adapting Freire's ideas to the Ukrainian context, particularly in the post-conflict period. The article explores the potential of Freire's concept in shaping educational policies that promote the development of a democratic society and ensure equal opportunities for all participants in the educational process.

Keywords: Paulo Freire, dialogical pedagogy, critical consciousness, education as the practice of freedom, problem-based learning, humanization of education, intersubjectivity, social transformations.

Віталій Хромець, – доктор філософських наук, доцент, директор ГО «Несторівський центр», координатор ініціативної групи «Інакша освіта», співзасновник та керівник агенції «Ncraft», автор низки лекцій та курсів із питань педагогіки й освіти, а також численних публікацій, присвячених освітній тематиці.

Вступ

Пауло Фрейре – бразильський педагог та мислитель, чия концепція діалогічної педагогіки стала відповіддю на виклики сучасного світу, зокрема на проблему дегуманізації в освіті. Його «педагогіка звільнення» ґрунтується на принципах діалогу, свободи та проблематизації навчання, що знаходить актуальність у контексті роздумів про діалог між Богом, Церквою, Академією та суспільством.

У цій статті ми розглянемо, як педагогіка Фрейре відповідає на виклики сучасності, а також як вона може сприяти трансформації освіти в Україні.

КРИТИКА НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ: ВИКЛИК ТРАДИЦІЇ

Фрейре жорстко критикував традиційну «банківську» модель освіти, у якій учень сприймається як пасивний реципієнт знань. У цій системі педагог виступає як єдине джерело істини, а учні – як об'єкти, що накопичують інформацію, подібно до банківських депозитів. Фрейре наголошував, що такий підхід відтворює нерівність, пригноблюючи учнів. Натомість він пропонував діалогічну освіту, в якій навчальний процес стає спільною взаємодією вчителя та учня, побудованою на критичному мисленні та спільному творенні знань.

ДІАЛОГ ЯК ПРОЦЕС ВЗАЄМНОГО ПІЗНАННЯ

Для Фрейре діалог був не лише методом, але й метою освіти. Діалогічність вимагає рівності між учасниками процесу навчання. Учитель і учень стають партнерами, які разом досліджують світ.

У цьому контексті Фрейре вбачав освіту як акт любові та смирення, що дає змогу кожному знайти свою свободу. Він наголошував, що діалог не є маніпуляцією; це спільне прагнення до істини, яке неможливе без взаємної довіри.

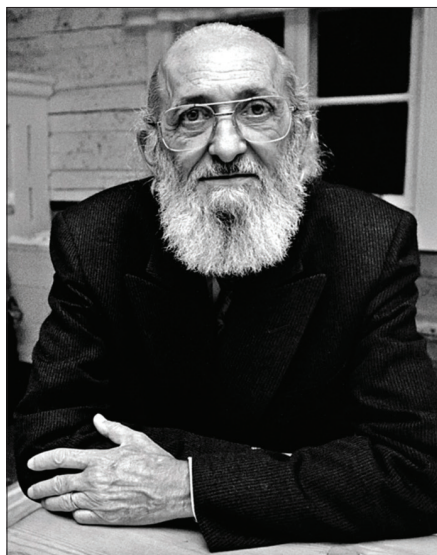
ПРОБЛЕМАТИЗУЮЧЕ НАВЧАННЯ: ШЛЯХ ДО ЗВІЛЬНЕННЯ

Фрейре розробив концепцію проблематизуючого навчання, у центрі якого – не передавання готових знань, а постановка запитань. Цей метод спрямований на те, щоб учень став активним суб'єктом процесу навчання.

Наприклад, замість того, щоб вчитель пояснював соціальні нерівності, він ставить запитання, що стимулюють учня самостійно аналізувати та інтерпретувати навколишню реальність. Такий підхід формує критичну свідомість – здатність не лише розуміти світ, а й діяти для його трансформації.

СВОБОДА ЯК ПРИНЦИП ОСВІТИ

Ключовою ідеєю педагогіки Фрейре є принцип свободи. Для нього свобода – це не лише мета освіти, а й її невід’ємна умова. В умовах пригноблення, як соціального, так і освітнього, свобода стає актом вибору і боротьби. Освіта, яка спрямована на звільнення, має створити умови, у яких людина здатна усвідомити свою ситуацію та знайти спосіб змінити її. Це актуально для суспільств, які переживають кризові періоди, як, наприклад, сучасна Україна, де освіта може стати інструментом гуманізації післявоєнної відбудови.



Пауло Фрейре (1921 – 1997)

Фрейре підкреслював, що свобода передбачає відповідальність. Вона не може бути подарована чи нав’язана – це процес, у якому кожен учасник освіти має знайти свою автономію. Так, вчитель не нав’язує істину, а пропонує учню шлях до її відкриття через критичний діалог. Цей підхід знаходить свій відгук у релігійній традиції, де свобода людини є основою взаємин із Богом. Як і в діалозі з Богом, в освіті необхідно забезпечити свободу вибору та автономію особистості.

ГУМАНІЗАЦІЯ ЯК МЕТА ОСВІТИ

Педагогіка Фрейре протиставляється дегуманізації, яку він розглядав як результат пригноблення. На його думку, освіта має стати актом гуманізації – процесом, що повертає людині її гідність. У цьому контексті Фрейре наголошував на важливості категоричного імперативу, аналогічного до кантівського: людина завжди повинна бути метою освіти, а не засобом досягнення інших цілей.

Гуманізація освіти передбачає визнання унікальності кожної особистості та її потенціалу. Особлива увага приділяється дітям із ментальними розладами чи обмеженнями, щоб забезпечити їм умови для повного розкриття потенціалу.

ДІАЛОГ ІЗ КУЛЬТУРОЮ: ТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ

Для Фрейре процес освіти є не лише навчанням, але й тематизацією світу. Це означає, що вчитель має допомогти учневі декодувати навколишню реальність, розкрити її глибші значення. Тематизація знань

повинна враховувати інтереси та культурний контекст учнів, а не бути відірваною від їхньої реальності. Наприклад, у країнах, що переживають соціальні чи економічні виклики, тематизація освіти має зосереджуватися на реальних потребах учнів: здобутті навичок, які допоможуть їм адаптуватися до умов і знайти своє місце у суспільстві.

Це особливо актуально для України, де необхідно враховувати регіональні відмінності та різний рівень травматизації населення. Тематизація знань, адаптована до контексту, дозволить створити освіту, яка не лише передає знання, а й формує здатність до самостійного мислення й активної участі в суспільному житті.

КРИТИЧНА СВІДОМІСТЬ: ОСНОВА ЗМІН

Фрейре увів у педагогічний обіг концепцію «критичної свідомості», що ґрунтується на взаємозв'язку мислення та дії. За його словами, освіта має навчати не лише розуміти світ, але й змінювати його. Критична свідомість виходить за межі пасивного сприйняття; вона формує в учнів здатність до рефлексії та активної трансформації реальності. Цей підхід протистойть традиційному підходу до навчання, у якому учень залишається спостерігачем, а не учасником змін.

Фрейре стверджував, що лише через розвиток критичного мислення можна досягти справжнього звільнення людини. Це особливо актуально в контексті суспільств, які перебувають у процесі постконфліктної відбудови. В українському контексті критична свідомість може стати інструментом для переосмислення минулого, аналізу сучасних викликів і творення майбутнього. Наприклад, у школах можна впроваджувати інтегровані проекти, де учні самостійно досліджують історичні, соціальні чи екологічні проблеми та пропонують шляхи їх вирішення.

ОСВІТА ЯК ПРАКТИКА СВОБОДИ

Фрейре називав освіту «практикою свободи», яка дозволяє учням ставати суб'єктами власного життя. Цей підхід передбачає активну участь учнів у навчальному процесі, їхню взаємодію з реальним світом та спільне творення нових сенсів. Наприклад, у системі проблемно-орієнтованого навчання вчителів не дає готових відповідей, а створює умови для пошуку рішень.

Такий метод значно відрізняється від «банківської» моделі освіти, де учень лише накопичує знання. Освіта як практика свободи забезпечує інтерсуб'єктивний підхід, у якому знання набувають значення лише через взаємодію. Це дозволяє не лише оволодівати фактами, а й формувати моральні та соціальні орієнтири.

ДІАЛОГ ЯК ОСНОВА КРИТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Фрейре підкреслював, що діалог є серцем критичної педагогіки. Діалогічність передбачає рівність суб'єктів у процесі навчання. Вчитель і учень разом стають дослідниками реальності, які через взаємодію розвивають нові знання. Цей процес побудований на принципах довіри, взаємоповаги та прагнення до спільної істини.

Фрейре також акцентував увагу на етичному вимірі діалогу. Він зазначав, що справжній діалог неможливий без любові до людини та світу. У цьому діалогічний метод освіти перетинається з християнським розумінням любові як основи взаємин із Богом та ближнім. У контексті української освіти це може стати орієнтиром для створення шкіл, де цінності взаємодії, відкритості та підтримки є базовими.

РЕВОЛЮЦІЙНІСТЬ ОСВІТИ: ЗВІЛЬНЕННЯ ЧЕРЕЗ ЗНАННЯ

Пауло Фрейре розглядав освіту як інструмент соціальних трансформацій. Для нього звільнення від гноблення було неможливим без «культурної революції», що починається з освіти. Однак він застерігав від спрощеного наслідування революційних методів минулого. Освіта має бути радикальною, але не догматичною. Вона повинна включати критичний підхід до будь-яких ідей і прагнути до гуманізації суспільства.

Для України, яка стоїть перед викликом відбудови після війни, цей підхід може стати ключовим. Реформування освітньої системи має базуватися на принципах інклюзивності, діалогічності та проблемного навчання, спрямованих на мобілізацію всього суспільства. Школи можуть стати майданчиками для формування нової культури діалогу, яка допоможе долати соціальні розриви та розбудовувати спільноту.

МЕТОДИКА ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ: ШЛЯХ ДО ДІАЛОГУ

Одним із ключових методів, розроблених Пауло Фрейре, є проблемно-орієнтоване навчання, яке він називав «праксистом» – поєднанням мислення й дії. Ця методика ґрунтується на розв'язанні актуальних проблем, які є значущими для учнів. Завдання педагога – не давати готові відповіді, а допомагати учням формувати запитання, досліджувати можливі рішення та рефлексувати над наслідками своїх дій.

Проблемне навчання також формує у студентів почуття відповідальності за власні рішення та дії, сприяючи їхньому становленню як активних громадян. У контексті України це може знайти застосування у громадянській освіті, проєктах екологічного спрямування чи ініціативах, пов'язаних із локальною історією. Наприклад, учні можуть пра-

цювати над відновленням громадських просторів у своїх містах, вивчати їхню історію та пропонувати ідеї для майбутнього розвитку.

ТЕМАТИЗАЦІЯ ТА КОНТЕКСТУАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ

Фрейре підкреслював, що зміст освіти має бути адаптованим до реального світу учнів. Тематизація означає вибір тем, які відповідають інтересам, досвіду та соціокультурному контексту студентів. Наприклад, у громадах, які переживають соціальну чи економічну кризу, навчальні програми повинні бути спрямовані на вирішення актуальних для цих громад питань.

Цей підхід також стосується постконфліктних регіонів, де необхідно враховувати травматичний досвід дітей і забезпечувати їхній поступовий перехід до нових освітніх стандартів. У цьому контексті тематизація може включати розробку навчальних матеріалів, які сприяють соціальній згуртованості, порозумінню між різними групами та побудові культури миру.

ІНТЕРСУБ'ЄКТИВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ВЗАЄМОДІЇ

Важливим елементом методології Фрейре є концепція інтерсуб'єктивності – взаємодії між суб'єктами, які разом творять сенс. Для педагога це означає, що знання не є чимось зовнішнім чи об'єктивно існуючим; вони народжуються в діалозі між учасниками освітнього процесу. Вчитель і учень разом формують нові уявлення про реальність, які мають практичну цінність для обох сторін.

Інтерсуб'єктивність також передбачає відповідальність кожного учасника за результат спільної діяльності. У процесі взаємодії формується не лише знання, а й цінності, які впливають на поведінку та мислення людини. Наприклад, у навчальних проєктах, спрямованих на вирішення екологічних проблем, учні разом із вчителем можуть не лише досліджувати проблему, але й розробляти реальні дії для її вирішення.

ДІАЛОГІЧНА ПЕДАГОГІКА В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОЇ ТРАДИЦІЇ

Діалог, який лежить у центрі педагогіки Фрейре, має глибокий філософський та духовний вимір. Він не тільки є інструментом пізнання, але й відображає основи християнської етики – любов до ближнього, повагу до іншого та прагнення до істини. У цьому контексті педагогічна практика може стати продовженням діалогу з Богом, що спрямовує людину до самопізнання і духовного зростання.

Фрейре зазначав, що будь-який діалог передбачає взаємну повагу. У світлі релігійної традиції це означає визнання кожної людини як носія

Божественного образу, а також пошук сенсу через взаємодію. Такий підхід можна адаптувати в освітньому середовищі, розробляючи програми духовно-морального виховання, які спонукають учнів до роздумів про сенс життя, відповідальність перед іншими та шанування традицій.

ОСВІТА ЯК ЕЛЕМЕНТ КУЛЬТУРНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Фрейре вважав, що освіта є невід’ємною складовою культурної революції – процесу, який змінює суспільство через усвідомлення своєї історії, культури та цінностей. Це не миттєвий акт, а тривалий шлях, що починається з освітнього середовища. Для України цей підхід може слугувати основою для реформи освітньої системи, яка сприятиме формуванню активного громадянського суспільства.

Освітні програми, орієнтовані на соціальні зміни, мають на меті розвивати в учнів здатність до критичного мислення, емпатії та активної участі в суспільному житті. Наприклад, шкільні уроки історії можуть бути побудовані не лише на запам’ятовуванні фактів, але й на аналізі подій з різних точок зору, розгляді альтернативних сценаріїв та осмисленні їхньої актуальності для сучасності.

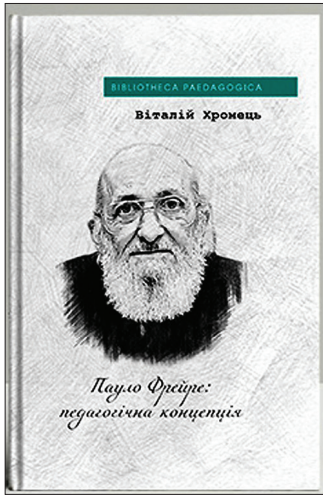
Висновки

Педагогіка Пауло Фрейре – це не просто освітня модель, а цілісний світогляд, який пропонує новий підхід до взаємодії між людьми через діалог, свободу та критичне мислення. Його ідеї залишаються надзвичайно актуальними для сучасного світу, зокрема для України, яка стоїть перед викликами відновлення соціальної єдності, впровадження демократичних цінностей та переосмислення ролі освіти в суспільстві.

Фрейре наголошував на тому, що освіта є інструментом звільнення, а не засобом маніпуляції. Його критика «банківської» моделі навчання, де учень є пасивним реципієнтом знань, пропонує альтернативу – навчання через діалог, яке визнає за учнем право на активну роль у процесі пізнання. Цей підхід не лише забезпечує розвиток інтелектуальних навичок, але й формує відповідальність, здатність до самостійного мислення та дій.

Діалогічність, що лежить в основі концепції Фрейре, особливо важлива у формуванні критичної свідомості. Вона дозволяє учням не лише розуміти соціальну реальність, але й брати участь у її трансформації. Це стає вирішальним у постконфліктних суспільствах, де освіта може стати ключовим інструментом побудови довіри, порозуміння та миру.

Гуманізація навчального процесу – ще один фундаментальний принцип Фрейре. Освіта повинна орієнтуватися на розкриття людського



«Пауло Фрейре: педагогічна концепція»^[1].

мадянських компетенцій, які є необхідними для розвитку демократичного суспільства.

Таким чином, ідеї Пауло Фрейре пропонують потужний інструментарій для трансформації освіти, що здатен впливати на суспільні зміни. Вони надають можливість побудувати освітню систему, яка не лише відповідає потребам сьогодення, але й сприяє формуванню критично мислячого, відповідального та вільного суспільства. Україна, яка прагне створити сучасну й ефективну освітню систему, може знайти в ідеях Фрейре джерело для натхнення та практичних змін.

БІБЛІОГРАФІЯ

Фрейре Пауло. *Педагогіка пригноблених* / Пер. О. Дем'янчук. – Київ: Юніверс, 2003. – 168 с.

Фрейре Пауло. *Формування критичної свідомості* / Пер. О. Дем'янчук. – Київ: Юніверс, 2003. – 176 с.

Хромець Віталій. *Пауло Фрейре: педагогічна концепція*. – Київ: Дух і літера, 2024. – 36 с. – (Bibliotheca Paedagogica. Серія «Педагогічні концепції»).

потенціалу та створення умов для вільного розвитку особистості. В українському контексті це вимагає врахування специфічних потреб різних регіонів, особливо тих, що постраждали від війни. Адаптація підходів Фрейре до цих умов може сприяти створенню освітньої системи, яка відповідає принципам інклюзивності, рівності та справедливості.

Методика проблемного навчання, запропонована Фрейре, є практичним інструментом для залучення учнів до активного навчання. Цей підхід дає змогу не лише вивчати теоретичні питання, але й застосовувати знання у реальних життєвих ситуаціях. Це може бути надзвичайно ефективним у формуванні громадянських компетенцій, які є необхідними для розвитку демократичного суспільства.

мадянських компетенцій, які є необхідними для розвитку демократичного суспільства.

Таким чином, ідеї Пауло Фрейре пропонують потужний інструментарій для трансформації освіти, що здатен впливати на суспільні зміни. Вони надають можливість побудувати освітню систему, яка не лише відповідає потребам сьогодення, але й сприяє формуванню критично мислячого, відповідального та вільного суспільства. Україна, яка прагне створити сучасну й ефективну освітню систему, може знайти в ідеях Фрейре джерело для натхнення та практичних змін.

БІБЛІОГРАФІЯ

Фрейре Пауло. *Педагогіка пригноблених* / Пер. О. Дем'янчук. – Київ: Юніверс, 2003. – 168 с.

Фрейре Пауло. *Формування критичної свідомості* / Пер. О. Дем'янчук. – Київ: Юніверс, 2003. – 176 с.

Хромець Віталій. *Пауло Фрейре: педагогічна концепція*. – Київ: Дух і літера, 2024. – 36 с. – (Bibliotheca Paedagogica. Серія «Педагогічні концепції»).

^[1] Хромець Віталій. *Пауло Фрейре: педагогічна концепція*. – Київ: Дух і літера, 2024. – 36 с. – (Bibliotheca Paedagogica. Серія «Педагогічні концепції»).